

MUHAMMED İZZET DERVEZE'NİN ÇAĞDAŞ TEFSİR YÖNTEMİ: KUR'AN HERMENÖTİĞİNE BİR KATKI *

İsmail K.Poonawala
Çev.Süleyman Gezer**

Eğitimci, tarihçi ve siyasetçi olarak bilinen Filistinli Muhammed İzzet Derveze'nin (1888-1984)¹ Kur'an'ın tefsirine ilişkin pek çok çalışması vardır. Diğer dini ve siyasi liderler² gibi Derveze de Kur'an'ı, Filistin'de İngiliz yönetimine karşı halkı kıskırttığı bahanesiyle, Fransız askeri yetkilileri tarafından Şam'da tutuklanması sırasında keşfetti. Filistinlilerin İngiliz baskısına karşı 1936 ayaklanması, birden bire Derveze'nin politik hayatının sonunu hazırlasa da Şam'da tutuklanması, ileriki yıllarda ilgi odağının Kur'an olacağı yeni bir hayatın başlangıcının izlerini taşır. Özel ve sosyal yaşamında Kur'an'ın rolünü tasvir ederken Derveze şunları aktarır:

"Gençliğimden bu yana Kur'an ilgimi çekmişti. Kur'an'ın çağrısı (tek tanrıya tapmak), rehberliği ve bildirileri gibi çeşitli konulardaki engin ve hikmetli anlatısından zevk alıyordum; bundan dolayı Kur'an'ın ilke ve amaçlarına hatta vahy etrafında oluşan tartışmalara varıncaya kadar Kur'an'a ilişkin yazılmış olan çağdaş ve eski, pek çok kitaplara başvurdum. Bu okumalarım sonucunda Kur'an'ın ahlaki, sosyal ve manevi üstünlüklerini ortaya koymaya çalıştım. Hayatımın çeşitli aşamalarında -siyasi mücadele ve eğitim hayatım boyunca -Kur'an bana rehberlik etmiştir. İkinci Dünya Savaşından³ önce Filistin ayaklanması yüzünden Fransız yetkilileri tarafından Şam'da tutuklanmam, bana Kur'an üzerine düşünme ve okuma fırsatı sağladı. Bu fırsatı, Kur'an'ın gayesine hizmet edebileceğim ve Kur'an'la meşgul olabileceğim bir fırsat olarak değerlendirdim. Bunun ya-

* Bu makale İsmail K.Poonawala'nın "Muhammed İzzet Darwaza's Principles of Modern Exegesis: a Contribution Toward Quranic Hermeneutics" adlı İngilizce makalesinin çevirisidir. Makale *Approaches to the Qur'an* isimli eserde yayınlanmıştır. Edit., G.R.Hawting ve Abdul-Kadir A.Şerif Londra 1993

** Araştırma Görevlisi Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi

1 Biyografisi için bkz. *Encyclopaedia of Islam*, yeni baskı, 'Muhammed İzzet Derveze

2 Örneğin Hindistan'da hilafet hareketine önderlik yapmış olan Muhammed Ali'nin otobiyografisine bkz. *My life, a fragment*, Lahor 1942, ss. 107-28; Kenneth Cragg ve Marston Speight, *İslam from within; Anthology of a Religion*, Belmont, Calif.1980, ss. 14-17. Aynı zamanda Ebu'l-A'la el-Mevdudi'nin (ö.1979) tefsiri Multan Jail'de hapsedilmesine çok şey borçludur. bkz. Charles Adams, 'Ebu'l-A'la el-Mevdudi's Tefhim el Qur'an,' in *Approaches to the History of the Interpretation of the Quran*, ed.Andrew Rippin, Oxford 1988, s. 307

3 Kendi ifadelerine göre Derveze, 5 ocak 1939'dan 3 kasım 1940'a kadar hapiste kalmıştır. 'Asr el-Nebi'(1964), s. 10; Bu ifadelerin tamamı için aşağıda ki 4 no'lu dipnota bkz.

ni sıra bu fırsata ilahi bir kader (akt) olarak baktım ve Kur'an çalışmaları ve yorumlarına ilişkin bana ulaşan kitapları okumaya başladım, bu esnada Kur'an'a ilişkin üç tane de kitap derleme fırsatı yakaladım."⁴

Derveze'nin kendi ifadelerine göre, çağdaş (modern) tefsir yazma düşüncesi, Şam'da hapisanede bulunduğu sıralarda, yukarıda anılan çalışmalarının ilk müsveddelerini tamamlamasından sonra tasarladığı ortaya çıkmaktadır. Hapishaneden çıktıktan sonra Derveze, İngiliz yetkilileri ülkeye girme yasağı koydukları için Nablus kentine geri dönemedi. Bundan dolayı Türkiye'ye yerleşti ve 1945 yılı sonuna kadar da burada kaldı. Türkiye'de uzun ikamet ve buranın zengin kütüphaneleri, çağdaş tefsir yazma rüyasının gerçekleşmesi için ona yeni bir fırsat verdi. Bursa'da bulunduğu sırada *et-Tefsir el-Hadîs* (çağdaş tefsir) isimli tefsirinin son müsveddesini tamamladı. Bu konuda ki amaç ve düşüncelerini Derveze şöyle ifade eder:

"Yukarıda anılan üç çalışmayı tamamladıktan sonra, bu kitaplarda konularına (subject matter) göre vermiş olduğumuz bölümleri izleyecek; Kur'an'ın tamamını içine alacak şekilde kapsamlı bir tefsir yazma düşüncesi aklıma geldi. Bu tefsirlerde, vahyin hikmetini, Kur'an'ın temel kavramlarını, konu maddelerini yeni bir tertiple, yeni bir tarz ve düzenlemeyele açıklamaya çalıştık.⁵ Aynı zamanda bu tefsir, müfessirlerin geleneksel tarzlarından şikayette bulunan ve onları Kur'an'dan uzaklaştıran, bir çok gencimizin ihtiyaçlarına verilecek bir cevap olacaktı. Zira gençlerin

4 Derveze el-Kur'an'u'l- Mecid, Sidon/ Beyrut. s. 141. Hapishane hayatı boyunca derlemiş olduğu üç kitap şunlardır; *Asru'n-Nebi ve Biatuhu Kable'l-Bi'se: Suver Muktesebe Mine'l-Kur'ani'l-Kerim ve'd Dirasat ve't-Tahlilat'l-Kur'an'iyye*, 2.baskı. Beyrut 1384/1964, s. 15; bu eser ilk defa 1946 yılında yayınlanmıştır. Bu eserini *Siretu'r-Rasul-Suveru'l- Muktesebe mine'l- Kur'ani'l-Kerim ve't-Tahlilat ve'd-Diraseti'l-Kur'an'iyye* takip etmiştir.2. baskı Kahire 1384/1965,1, s. 5,12 ilk müsveddesi Ramazan1359/ Ekim 1940 yılında tamamlanarak 1947 yılında ilk defa yayınlanmıştır. Ve *Düsturu'l -Kur'an ve's- Sünnetu'n -Nebeviyye fi Suhuni'l-Hayat*, 2. baskı Kahire 1386/1966, 1956 yılında *Düsturu'l -Kur'an li Suhuni'l-Hayati's-Süneni'n- Nebeviye*, bütün bu çalışmalar öncelikli olarak Kur'an üzerine yapılmıştır. Bu yüzden Derveze bu çalışmaları Kur'an dizisi olarak isimlendirmiştir. Onun, Peygamberin biyografisi adlı eseri bu bağlamda eşine az rastlanır niteliktedir.

5 Yeni tarzla kastettiği, açıklanması ve yorumlanması için her suredeki ayetleri bağlamına, içeriğine, ve ritmine göre ayetleri mantıki bütünlüğü içerisinde daha küçük parçalara bölmektedir. Geleneksel tarzda ayet ayet açıklamalarda bulunuluyordu. Aynı şekilde ardışık sırayla ise vahiy sırasına göre surelerin kronolojik sırasını kastetmektedir. Osman Mushafına göre surelerin standart düzenlenmesi değildi. Derveze'nin gerçekleştirdiği kronolojik sıra (İçişleri Bakanlığı ve Mushafın İnceleme Kurulunun) izniyle basılmıştır. Hattat Bagdar Oğlu tarafından küçük değişiklikler yapılarak yazılmıştır. Bu kronoloji diğer eski kaynaklarla uyumsuzdur ve çeşitli eleştiriler yöneltilerek R. Bell, R. Blachere, F .Schwally, T. Nöldeke Gustav Weil gibi batılı alimler tarafından eleştiriye maruz kalmıştır. Tefsirin bütünü için böyle bir yöntem takip etmek fazla yaygın değildi. Bu yüzden Derveze kendi durumunu korumak için Suriye ve Halep müftülerinden fetva talebinde bulunmuştur. Bu yöntemi tercih etmesini şu ifadelerle açıklar:

"Biz bu kronolojik sıranın Kur'an'ın anlaşılması için en uygun yöntem olduğuna inanıyoruz. Bu sadece Peygamberin misyonunun çeşitli aşamalarını takip etmekle değil, aynı zamanda vahyin aşamalarını daha dikkatli izlemekle mümkündür. Bu aynı zamanda okuyucuya Kur'an vahyini çevreleyen olayların mahiyetine nüfuz etmesine yardımcı olur. Bu ise (sırasıyla) okuyucuya vahyin hikmetini gösterir." Derveze, *et-Tefsiru'l-Hadis*, Kahire 1381/1962, c. I, ss. 6-16. muhtelif (iniş sırası) kronolojilerin detaylı listesi için bkz. Derveze, *Siretu'n-Nebi*, c. I. ss. 153-157.

Kur'an'dan uzaklaşmaları kendi kutsal kitaplarıyla ilişkilerini kesmelerine sebep olmuştur; bu ise büyük bir acı ve hüzün anlamına gelmektedir.”⁶

Tefsirinin son müsveddesini tamamladıktan sonra, Derveze *el-Qur'ānu'l-Mecid* (Yüce Kur'an) adlı başka bir eser yazdı. Bu eser önceki eserine giriş mahiyetindeydi. Bu son çalışma Derveze'nin çağdaş tefsir yöntemini açıkladığı eseri idi. Bu yüzden bu makalenin amacı, yazarın açıklamış olduğu “*Kur'an'ın anlaşılmasında ve tefsirlerinde örnekleyici yöntemin (exemplary method)*” mahiyetinin incelenmesi ve Kur'an hermenötiğine katkılarının değerlendirilmesi olacaktır.

Bursa'da iken kitabına yazmış olduğu giriş dört bölümden oluşmaktadır: Birinci bölüm; Kur'an, Kur'an'ın tarzı, vahyi ve etkileri: ikinci bölüm; Kur'an'ın toplanması, farklı kıraatler ve Kur'an'ın tertibi: üçüncü bölüm; Kur'an'ın anlaşılmasında ve yorumlanmasında örnekleyici yöntem; dördüncü bölüm ise ilk dönem müfessirlerin çalışmalarının yorumlanması ve onların yöntemlerini içermektedir. Derveze'nin örnekleyici metodunu analiz etmeden önce, sırasıyla ilk iki bölümde tartışılan bazı problemlerin kısa bir özetini vermek istiyorum.⁷

İlk bölümde Derveze bir yandan Kur'an ve Peygamberin hayatıyla (sire), diğer yandan da Kur'an ve İslam öncesi ortam arasında, yakın bir ilişkinin varlığına dikkat çeker⁸. Kur'an'ın hakiki anlamda iki yönden Peygamberin hayatını yansıttığını ifade eder. Bu iki yönü şöyle ifade eder: 1. İlahi mesajın alıcısı olarak Peygamberin ilahi olanla ilişkisi 2. Peygamberin tek tanrıya iman konusundaki çağrısına, insanların takındığı tutumlar bağlamında Peygamberin insanlarla olan ilişkisi. Buna ilaveten Derveze, Kur'an'ın İslam öncesi Arap muhitinin sosyo-ekonomik, entelektüel(zihni), kültürel, dini, sosyal ve ahlaki tutumlarının gerçek ritmini (rengini) yansıttığı görüşündedir.

Daha sonra Derveze, Kur'an vahyini tartışır ve insan zihni tarafından algılanamayan bir gizem olarak kalan Peygamberliğin sırrıyla içten ilişkili olan vahyin hassas tabiatından bahseder. Peygamberin vahiy tecrübesini anlamaya çalışmanın en iyi yolunun vahyedilen Kur'an ayetleri ve bunların mümkün olduğunca beşer diliyle açıklanması yoluyla olabileceği görüşündedir. Vahiy sürecini anlatan bütün ayetleri tartıştıktan sonra Derveze, vahyin Peygamberin kalbine ilka edildiğini ifade eden Kur'an metni üzerinde durur.⁹ O bir rivayet dışında Peygamberin vahiy tecrübesini somut fiziki terimlerle tanımlayan pek çok hadîsi görmezlikten gelir. Bu rivayet ise Peygamberin Cebrail'i insan formunda görmesi ve onunla konuşmasına ilişkindir. Daha sonra Peygamberin melekle görüşmesini bir çeşit zihni

6 Derveze, *et-Tefsir*, c. I, s. 5. 'Asru'n-Nebi, ss. 13-14.

7 Her iki bölüm içerisinde yer alan konuların detaylı tartışmaları neredeyse kitabın yarısını oluşturmaktadır. Aşağıdakiler önemli konuların kısa bir özeti mahiyetindedir.

8 Bu konu Derveze tarafından üçüncü bölümde daha detaylı açıklanmıştır. bkz. Üçüncü bölüm.

9 Bkz. Şuara 26/192-95; Necm 53/11.

kavrayış anlamına geldiğini söyler¹⁰. İkinci bölümde ise Kur'an'ın toplanması ve tertibine değinilmektedir. Derveze Kur'an'ın toplanmasıyla ilgili karışıklıkları üç ana kategoride ele alır

1. Peygamber vefat ettiği zaman Kur'an-ı Kerim iki kapak arasında toplanmamıştı. Kur'an'ın toplanması ve tertibi Peygamberin vefatından sonra gerçekleşmiştir.

2. Sahabe Mushafları arasında sadece tertipleri arasında farklılık yoktu aynı zamanda eksiklik-fazlalık bakımından da farklılıklar vardır.

3. Kur'an Peygamberin sağlığında kaydedilmiş, ayetleri ve sureleri onun talimatıyla tertip edilmiştir.

Derveze daha sonra ilk iki kategoride değinilen açıklamaların kabul edilemez olduğunu; çünkü bu rivayetlerin kendisiyle çeliştiği ve daha sonraki dini-siyasi olayların rengini yansıttığını söyler. Bu yüzden üçüncü kategoriyi daha kabul edilebilir bulmaktadır. Ayrıca son kategorideki açıklamaları vahyin tabiatına ve vahyi çevreleyen durumlara daha uygun düştüğünü açıklamaktadır. Derveze daha da ileri giderek Kur'an'ın Peygamber tarafından kaydedilip düzenlenmesine ilişkin argümanını bizzat Kur'an'dan içsel bir delille Peygamber tarafından yapıldığı görüşü üzerinde ısrarla durur. Ayrıca Kur'an'ın Peygamberin mucizesi olduğunu, bundan dolayı daha sonra Kur'an'ın kayıt ve tertibinin ihmal edilmesinin söz konusu olamayacağını vurgular.

Derveze Kur'an'ın mevcut düzeninin (yani sure sıraları ve her suredeki ayet sıralarının) bizzat Peygamber tarafından yaptırıldığını iddia eder.¹¹ Hz. Ebu Bekir'in görevi Kur'an'ı iki kapak arasına toplamak ve tek bir nüsha oluşturmaktı. Hz. Osman'ın görevi ise nüshayı sabit hale getirmek ve farklı rivayetler arasında birliği sağlamaktı. Ayrıca Derveze Ubey b. Ka'b ve Abdullah b. Mes'ud'un ayrı mushaflara ve Ali b. Ebi Talib'in nüzul sırasına göre düzenlenmiş mushafa sahip olduğu şeklindeki iddialarla ilgili şüphelerini açıklar.

Derveze geleneksel İslam düşüncesini takip ederek Kur'an'ın toplanmasını (cem'), nesh teorisinden dolayı Peygambere atfetmekten kaçınır. Bu teoriye göre Peygamber yaşadığı sürece, mahfuz ve vahyin belli bir metninin (mushafının) olması düşünülemezdi; çünkü neshin imkanı hala mümkündü. Bu yüzden Derveze, mevcut Osman mushafının Peygamber tarafından bırakılan bütün (vahiyleri) içerdiğini ifade eder. O bu kesin ifadeleri kullandığını vurguladıktan sonra, mushaf'ın Peygambere gönderilen

10 Derveze gerekli gayretten ve vahyin tabiatına dair görüşlerini formüle edip açıklamak konusunda bilgece bir tavırdan her ne kadar yoksun olsa da, bu şekilde bir yandan vahyin biricikliğini, nesnellliğini korumak, diğer yandan da vahyin sözlü karakterini korumayı amaçlamıştır. Aynı zamanda Peygamberin dini kişiliğiyle vahyin yakın ilişkisini vurgular. Bu konudaki görüşleri Fazlur Rahman'ın İslam kitabında açıkladıklarıyla benzerlik taşımaktadır. Fazlur Rahman, *İslam*, Londra, ss. 30-33.

11 *The Collection of the Qur'an*, Cambridge 1977, adlı eserinde John Burton, çalışmalarına farklı bir öncülle başlasa da aynı sonuca ulaşmıştır.

bütün vahiyleri içerdiğini iddia edemeyeceğini söyler.¹² Derveze'nin bu iki durum arasını ayırmasının sebebi, bizzat Kur'an'ın şu ayetlerinde vardır. "Biz bir ayeti siler veya onu unutturursak, onun yerine ondan daha iyisini, ya da benzerini getiririz."¹³ ve "Biz bir ayet yerine başka bir ayet getirdiğimiz zaman, Allah ne indirdiğini en iyi bilendir."¹⁴

Derveze'nin Kur'an'ın anlaşılması ve yorumlanması için örnekleyici (exemplary) yöntemi üçüncü bölümde ele alınacaktır. Aşağıdakiler Derveze'nin yorum yöntemine ilişkin özetlerdir.

1. Kur'an ve Sire[t]¹⁵

Derveze, Kur'an ve Peygamberin hayatı [sireti] arasında yakın bir ilişki olduğunu vurgulayarak, Kur'an'ın Peygamberin hayatında meydana gelen gelişmelerin çeşitli aşamalarını tümüyle yansıttığını ifade eder¹⁶. Kur'an ve sire arasındaki bu ilişki Kur'an'da anlatılan konuların okuyucu tarafından –aktüel arka planı göz önünde bulundurarak- daha iyi anlaşılmasını sağlar. Kur'an da geçen çeşitli pasajlar, muhalif gruplar karşısında-Mekkeliler, Yahudiler ve Medine'de münafıklar olmak üzere-Peygamberin girişmiş olduğu mücadeleyi resmetmektedir. Derveze bu konuyu daha ayrıntılı olarak şöyle ifade eder:

"Peygamberin hayatının çeşitli aşamaları boyunca vahiy ve sire arasındaki bu yakın ilişkinin gözlemlenmesi, Kur'an okuyucusunu tamamen olayların ve vahyin indiği ortama götürür. Aynı zamanda okuyucu, Kur'an pasajlarının davet ve sire çerçevesinde gelişen olaylar bağlamında vahyedildiğini anlayacaktır. Bu olaylar ve olgular değişim ve gelişmeye bağlıdır. Buna göre okuyucu, Kur'an'ın değişim, bazı ayetlerin iptali (nesh), hitab tonunun yumuşaklığı ve katıksızlığı konularında bilgilendirilecektir. Bununla birlikte okuyucu değişim ve bazı ayetlerin neshi konusunda belli bir yargıya ulaşacaktır; çünkü gelişim ve değişim insan zihni ve olguların tabiatında vardır. Bu ise Allah'ın evreni yaratırken, eşyanın tabiatına koyduğu yasalardır. Bu yüzden ilahi hikmet, Kur'an vahyinin içsel tabiat kanunlarına uygun olduğunu bildirir. Kur'an'daki olguları gözlemleyen dikkatli bir gözlemci, emirlerin (ayetlerin) değişen olaylara göre

12 Derveze, cem' ifadesini peygamberin vefatından sonra geriye bıraktığı Kur'an için kullandığını 'Kur'an'ın Toplanması' ifadesini Peygambere inen vahiy için kullanmadığını söyler. Nasih –mensuh probleminin detayları için bkz. Burton, *The Collection of The Qur'an*, ss. 46-104, 225-240, David Power, *Studies in Qur'an and Hadith : The Formation of the Islamic law of Inheritance* Berkeley 1986, ss. 143-88,.

13 Bkz. bakara 2/106.

14 Aynı eser, 16/101.

15 Derveze'nin *Siretu'r-Rasul'* de ki yaklaşımı-4 nolu dipnotta aktarılmıştı-son derece aklidir ve bundan dolayı önceki biyografi yazarlarını hayal mahsulü ve mucizevi anlatılarından dolayı ciddi şekilde tenkit etmiştir.

16 Kur'an'ın Peygamberin hayatı için en güvenilir muasır kayıtlardan biri olduğu şimdi pek çokları tarafından kabul edilmektedir. İlk dönem İslam kaynakları hakkında şüphe eden bazı batılı alimler Peygamberin hayatında Kur'an'ın en güvenilir kaynak olduğunu öne sürmektedirler.

vahyedildiğini ve Kur'an'ın zorunlu ve aktüel duruma bağlı olmadan delil getirmediğini de görecektir.”¹⁷

2. Kur'an ve Peygamberin Bulunduğu Ortam: ¹⁸

Peygamberin bulunduğu ortamla birlikte Kur'an vahyi ve İslam öncesi yakın ilişkinin gözlemlenmesi, Kur'an'da anlatılan konuların daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. İslam öncesi Arabistan'da hüküm süren gelenekler- ilk yer olarak- Peygamber gönderilmesini gerekli kılıyordu. Bu yüzden Kur'an mesajı öncelikli olarak İslam öncesi Arapların inançlarına, geleneklerine ve uygulamalarına yönelikti.

Derveze bu noktayı açıklayabilmek için aşağıdaki örnekleri verir. Kur'an'ın çeşitli ayetleri Allah'a karşı şirk koşulmasının abes olduğunu vurgulayarak, aracı olarak diğer tanrıları kabul edenlere karşı savaş açar; savaş açmasının sebebi ise bu inancın bu bölgede kök salmasıydı. Ayrıca Kur'an'da zikredilen hâc ibadetinin İslam öncesi Araplar arasında uygulandığını Kur'an göstermektedir. Peygamber İslam öncesi bazı uygulamaları değiştirmiş, bazılarını ise pagan kültüründen atmıştır. Derveze bir adım daha ileri giderek Peygamber tarafından desteklenen, günümüzde idrak edilemeyen Kabe'nin etrafında dolanma, Safa ve Merve arasında gidip gelme, şeytan taşlama ve Hacer-i Esved'i öpmek gibi bazı dini uygulamaların hikmetini açıklar. Daha sonra Derveze İslam öncesi uygulamaları zikrederek haccın muhtemelen Arapların birliğini sağlamasından dolayı Peygamber tarafından muhafaza edildiğini düşünür. Derveze aynı zamanda Kur'an'ın Mekke dönemi ile Medine dönemi arasındaki karşıtlığına dikkat çeker. Çünkü Yahudilerin kötü tutum ve davranışlarından dolayı Medine dönemi sert eleştirileri içermektedir, bunun böyle olması Yahudilerin Medine döneminde sert muhalefet sergilemelerinden kaynaklanıyordu.

3. Kur'an Dili:

Kur'an dilinin kelimeleri, ifadeleri, üslubu ve söz dizimi Peygamber döneminde kullanılan, İslam öncesi Araplar tarafından anlaşılabilir ve bilinen bir dildi. Bunun göz önünde bulundurulması, Kur'an ifadelerinin doğru bir biçimde anlaşılmasına katkıda bulunur. Kur'an, Kur'an'ın diline aşina olan ve onu anlayan Araplara hitap etmiştir. Kur'an aynı zamanda Arapların zihinsel, dinsel, sosyal ve ekonomik (maddi) aktivitelerini yansıtmaktadır. Kur'an bütün Araplara hitap etse de, onun öncelikli hitabı Mekkeli

17 Derveze, *el-Kur'anul-Mecid* s. 144. Müfessirler bunu nasih-mensuh teorisiyle izah etmişlerdir. Bundan dolayı müfessirler arasında böyle bir tartışma yaygındır. Bununla birlikte bu teolojik bir problem yaratmaktadır. Çünkü ezeli ilahi irade ve Allah'ın bilgisinde değişim aramak teorik olarak problem olmaktadır. İslam kelamcıları bu problemlere çeşitli şekillerde cevap vermişlerdir. Bazıları nesh doktrinini bütünüyle reddetmiştir. Kaynaklar için yukarıdaki 12 nolu dipnota bkz.

18 Onun 4 nolu dipnotta verilen *Asru'n-Nebi'*ye bkz. Diğerleri arasında R.B. Serjeant İslamın başlangıcının ve klasik İslam'ın daha iyi anlaşılması için İslam öncesi Arabistan bölgesinin metin bilgisinin vazgeçilemez olduğunu öne sürer. Tekrar basılan "*Studies in Arabian History and Civilation*" adlı makalesine bkz.

Kureyşlilere yönelikti. Çünkü Mekkeli Kureyşliler uzun yıllar boyunca gelişen, Kureyş lehçesini kullanıyorlardı. Bu lehçe diğer lehçelerden Arapça olan kelimelerle birlikte Arapça olmayan diğer kelimeleride içine almaktaydı. Kur'anın Arapça'nın çeşitli lehçelerini içine alması bundan dolayıdır.¹⁹

Daha sonra Derveze Kur'an dilinin anlaşılmasının zor, komplike ve soyut olmadığını teyit eder. Hicaz sakini ve Mekke oligarşisi, bedeviler ve burada yaşayan Arap olmayanlar (acem) Kur'an dili ve mesajını iyi bir şekilde anlayan Peygambere karşı çıkmışlardır. Maalesef, bugün biz Kur'an'ın sadece dilinin zorluğuyla karşılaşmıyoruz; aynı zamanda bazı ifadelerini yabancı ve alışılmadık bulmaktayız. Bunun sebebi ise, bizim Kur'an ortamı ve yaşantısından uzak bulunmamızdan dolayıdır. Bundan da öte Arap dilinin 14 yüzyıl boyunca birtakım değişmelere maruz kalması sebebiyledir.²⁰

4. Kur'an'ın İlke ve Amaçları:

Kur'an'ın muhtevası iki farklı kategoriye ayrılır. Kur'an'ın temel amaçları (usul) ve araçlar (vesail). İlk olarak zikrettiğimiz vahyin ve Peygamberin misyonundan oluşmasından dolayı temeldir. Kur'an'ın özü ve amacı insanların tek tanrıya inanmaları ve geniş bir davranış kurallarına (şeriat) göre hareket etmeleri gerekmektedir. Peygamber kıssaları, meseller, teşvik edici sözler, iyilik yapanların karşılığını vermek, kötülük yapanların cezasını vermek, birtakım tartışmalar vb. Kur'an'ın geri kalan bölümleri sadece Kur'an'ın amaçlarını ve hedeflerini destekleyici araçlardır. Dehşet verici canlı tasvirleriyle birlikte ahiret gününe, meleklerle, cinlere ve Peygamberlerin mucizelerine inanmak gibi Kur'an'da kullanılan araçların (vesail) çoğu Peygamberin yaşadığı ortamla ilgilidir ve İslam öncesi Arapların belirgin (dominant) inançlarını yansıtmaktadır. Araçlar ve amaçlar

19 Bu hadisin metni şöyledir. "Kur'an yedi harf üzerine nazil olmuştur, ondan kolayınıza geleni okuyunuz". et-Tebrizi *Mişkatu'l-Mesabih* Şam 1961-1962, c. I, s. 679; İngilizce'ye çev.: James Robsen *Mişkatu'l-Mesabih*, Lahor 1975, c. I s. 466; Müslüman müfessir ve hadisçiler yedi harfin anlamı konusunda ihtilafa düşmüşlerdir; fakat yaygın yorum yedi okuyuş tarzı veya yedi kabile lehçesi anlamına gelmektedir. Daha fazla açıklama için bkz. et-Taberi, *Tefsiru't-Taberi*, edit., M. M Şakir, 2. bsk. Kahire 1969, c. I, s. 13

20 Maalesef Derveze Kur'an kelime ve ifadelerinin orijinal anlamlarının Peygamberin izleyicileri tarafından nasıl anlaşıldığına değinmemiştir. Son dönemlerde kaydedilen İslam öncesi şiirler gibi yabancı kaynakların kullanımını gerektirir. Bu şiirler belli kelime yapılarını ve Kur'andaki farklı olarak stilistik kullanımını sergilemektedir. Sonraki semantik gelişmeleri ortaya koyan son dönem Arapça lügatlere itimad edilmemelidir. Bu zor problemlerin çözümü için en güvenilir kaynak Kur'an'ın bizzat kendisidir. Bu konunun daha detaylı bir açıklaması için aşağıdaki son iki ilkeye bkz.

Derveze'nin özellikle üslup bakımından i'caz teorisine fazla önem vermemesi göz önünde bulundurulmalıdır. Ona göre Kur'an'ın hakiki i'cazı maneviyatından ve konularından oluşmaktadır. Daha detaylı açıklamalar için bkz. Derveze, *Asru'n-Nebi*, s. 396; İsmail Poonawala, "an İsmaili Treatise on the I'caz el-Kur'an", *Journal of the American Oriental Society*, 1988, c. CVIII, ss. 379-85, *Asru'n-Nebi* eserinin 406. sayfasında şunları söyler; "Mekkeliler peygamberi şair olarak suçlamalarının sebebi muhtemelen ilk vahiyleri şiire benzetmelerinden dolayıydı. Çünkü onların şiir kavramı düşünceyle sınırlı değildi. Çünkü şiir, ritim ve vezin demektir."

arasındaki farkın göz önünde bulundurulması, Kur'an okuyucusu için orman manzarasını kaybetmemesi ve çalılıklarda kaybolmaması açısından önemlidir. Müfessirler hangisinin temel olduğu konusunda daha çok dikkat etmelidirler; çünkü tali durum hakkında konuşmak-meleklerin ve cinlerin varlığı, ahiret gibi-yol gösterici değildir.

Derveze Kur'an'ın muhtevasına ilişkin yukarıda iki bölümde vermiş olduğu düşüncelerini açıklar. Derveze bu düşüncelerine Kur'an'ın üslubu, ruhu (spirit) ve onu spesifik (belli) bir metin olarak göz önünde bulundurması sonucunda ulaşmıştır. Onun bu şekildeki düşüncesi muhkem ayetler ve müteşabih (sembolik)²¹ ayetler olarak bilinen Kur'an'a dayalı bir ayrımıdır. Derveze bu ayrımın yeni bir şey olmadığını söyler. Önde gelen ilk müfessirlerden İbn Abbas muhkem ayetleri hukuki ve hukuki olmayan, iman prensipleri ve yükümlülükleri, belirlenmiş cezalar ve nasih ayetlerle sınırlandırırken bunların dışında kalanları müteşabih ayetler olarak belirler. Derveze'nin argümanının teyidi, Kur'an'da yer alan temel prensiplerin Kur'an'ın özünü oluşturmalarıdır. İlk inen ayetlerin (1,87, 91,92,95,101,102,103,112 vb.) genellikle yukarıda sayılan temel prensipleri ve Peygamberin çağrısını kabul edenlere müjdeli haberlerin, reddedene ise cehennem uyarısının haber verilmesine ilişkin amaçları ihtiva ettiğine işaret eder. Kur'an bizatihi amacının, asli hakikatin ve temel prensiplerin kabul edilmesi olduğunu göstermektedir. Peygamberin çağrısının genişlemesi ve buna bağlı olarak muhalefetin artmasıyla birlikte kafirlere karşı sert eleştiriler, meseller, tartışmalar ve teşvikler gibi birtakım araçlarla misyonun desteklenmesi sağlanmıştır.²²

5.Kur'an Kıssaları:

Peygamberlerin, yüce şahsiyetlerin ve geçmiş milletlerin Kur'an'da anlatılan kıssaları konusunda Derveze şu değerlendirmeleri yapar: Öncelikle bu kıssalar Arap halkı için yabancı kıssalar değildi. Çünkü Araplar (özellikle Mekkeliler) diğer kıssalar kadar Kitab-ı Mukaddes kıssaları hakkında da haberdar idiler.²³ İkinci olarak Kur'an'da anlatılan bu kıssaların amacı sadece hikaye anlatmak veya tarihi olayı kaydetmek değil aynı za-

21 Âl-i İmran, 3/7

22 Aşağıda verilen ayetler Peygamber ve kafirler arasında geçen şiddetli tartışmaları haber vermektedir. 68/9-15; 81/19-29; 25/1-6-32; 26/192-226; 17/45-47-105-111; 10/15-17-37-40; 11/13-14; 32/1-3; 34/31; 41/40-45.

Muhammed Abduh dinde usul ve furu arasında ayırım yapmaktadır. Usul doktrin ibadet ve ahlak konularını; ikinciler ise sosyal ilişkiler ve insanlar arası ilişkileri içine almaktadır. Mısırlı alim Muhammed el-Nuveyhi görüşlerini Muhammed Abduh'un yukarıdaki ayırımına dayandırarak bir adım daha ileri giderek furu'un değişen şartlara göre değişebileceğini ifade eder. O ikinci halifeyi kendi zamanında ki durumların Peygamber dönemindeki uygulamalarından farklı olmasından dolayı Kur'an bulunan bazı emirlerin uygulamalarını erteleyen Hz.Ömeri över. Muhammed el Nuveyhi, *Nahve Tahra fi'l Fikri'd- Dini*, Beyrut 1983 ss. 145-148; İssa Boullata *Trends and İssues in Contemporary Arap Thought*, Albany, New York 1990, ss. 66-67

23 Mücadelesini desteklemek için Kur'an'dan şu ayetlerini aktarır: 30/9; 40/21; 22/45-46; 37/133-38; 28/58; 29/38; 89/6-11; 11/100.

manda ahlaka vurgu yapmak, bir durum tespiti yapmak, bir olaya dikkat çekmek ve temel mesajı desteklemektir.²⁴

Nihayetinde bu kıssaların anlatılmasındaki amaç Kur'an'ın ilke ve mesajlarının daha iyi anlaşılmasına yöneliktir. Bazı bilim adamlarının ileri sürdükleri gibi, bu kıssaların Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an versiyonları arasında tutarsızlık olduğu iddiası bu yüzden anlamsızdır.²⁵ Derveze daha sonra şunları ekler; şayet kıssalarda büyük farklılıklar olsaydı Kur'an muhalifleri kesinlikle buna karşı çıkarlardı ve Kur'an'a muhalefet ederlerdi. Ayrıca Kur'an'da kıssaların muhtevasına ilişkin Araplar tarafından herhangi bir tartışmanın yapıldığına dair haber bulunmamaktadır.²⁶

6. Kur'an'da Cin²⁷ ve Melekler:

Kur'an'da anlatılan cin ve melekler Araplar tarafından bilinmekteydi. Kur'an, bu görünmeyen varlıklar hakkında İslam öncesi Arapların inançlarını yansıtmaktadır. İslam öncesi Araplar melekleri Allah'ın bir tür kızları olarak tasvir ediyor ve onları Allah'la kendi aralarında aracı olarak kabul ediyorlardı. Bunun yanı sıra cinlere ise kötülüğün ve kederin kaynağı olarak inanmalarından dolayı, onlara korku veriyordu. Cinler kötülüklerinden sıyrılmaya çalışılan bir varlık olarak, Melekler ise iyiliğin ve merhametin kaynağı olarak kabul ediliyordu. Kur'an, meleklerin Allah'ın kızları ve aracı-

24 İddialarını desteklemek için Kur'an'dan şu ayetleri aktarır. 7/101; 163/66; 175/77; 5/32-33; 8/53-54; 26/8; 9/69-70; 10/13; 71-98; 12/111; 13/38-42. aynı zamanda bkz. Derveze, *Asru'n-Nebi*, s. 466, tefsirlerin maruz kaldığı kaçınılması gereken israiliyat (yahudi- hristiyan kaynakları) hakkında benzer bir görüş için Binti's-Şati ile ilgili aşağıdaki 39 nolu dipnota bkz.

25 Derveze Arapların bu kıssaların Kur'an versiyonlarını bildiklerini ifade eder. Bu noktayı gösterebilmek için, Kabe'nin inşasında Arapların ataları olarak İsmail ve İbrahim kıssalarını aktarır. Derveze ikinci kıssayı, her ne kadar Tavratta bulunmamasına rağmen Araplar arasında yaygın olmasından dolayı Kur'an'da anlatıldığından bahseder. Derveze *el-Kur'anu'l-Mecid*, ss. 174-705. Kur'an'daki Kitab-ı Mukaddes kıssaları ve kaynakları hakkında bkz. *Encyclopedia of İslam*, Kur'an mad.

26 Derveze Peygamberin tebliğinden önce Kitab-ı Mukaddes kıssalarını, bu bölgede hüküm sürmesinden mi yoksa kendi kişisel temaslarıyla mı öğrendiği konularını ele alır. Bu konuda Derveze'nin cevabı Peygamberin çok duyarlı ve anlayışlı birisi olmasından dolayı bu kıssaları kendi çevresinden öğrenmiş olabileceğidir. Bundan da öte Kuran'ın da işaret ettiği gibi 16/103 ve 25/4 Peygamber Kitab-ı Mukaddes hakkında bilgili olan bazı kimselerle kişisel ilişkileri vardı. Bu ayetlerin de ortaya koyduğu gibi Peygamber onlarla ilişki içerisindeydi, fakat onlar açıkça kendileri tarafından bu kıssaların Peygambere öğretilmiş olduğunu kabul etmiyorlardı. Daha fazla bilgi için bkz. Derveze *el-Kur'anu'l-Mecid* ss. 180-83 onun *Kur'an üzerine karşılaştırmalı bir bakış* Hallaq. W., Little D. (edit) *İslamic Studies Presented to C. J. Adams*, Leiden 1991 ss.183-92, W. C. Smith batılınların kendi yaygın ve genel-geçer metin kavramlarını kullanarak Kuran'ı yorumlamalarından bahseder. Ve kolay bir şekilde bir takım benzerlikleri yahudi ve hristiyan seleflerinden ödünç alarak veya etki yoluyla açıklamaya çalışmalarından bahseder. Bu farklılıkları ele alırken çarpıtarak ve yanlış olarak değerlendirmektedirler. Derveze bu genel metin kavramının İslami kategoriyle uyumadığını iddia ederek Kur'an'ın metinleşme sürecinin zirvesi olarak kabul edilmesi gerektiğini, zira Kur'an'ın Yahudi ve Hristiyan materyalinden daha fazlasını ihtiva ettiğini vurgular. Daha sonra, iddiasını İbrahim kıssasını inceleyerek ortaya koymaktadır.

27 Kur'an'da ki kullanımı için bkz. Lane, *Arabic-English Lexicon*, London 1863,. j-n-n; Fazlur Rahman *Major Themes of the Qur'an*, Chicago 1980, ss. 121-23

ları olması gibi bazı yanlış inanışları reddetti. Derveze Kur'an'da anlatılan melek ve cinlerin onlardan haber vermek için değil fakat Peygamberin misyon ve amaçlarını desteklemek için anlatıldığını vurgular. Ayrıca Derveze bu varlıkların duyular yoluyla algılanamayacağını, bu yüzden okuyucu ve Kur'an yorumcusunun onların yaradılışları ve tabiatları gibi konular üzerinde fazla durmamaları gerektiğini vurgulayarak, onların görünmez varlıklar kategorisinde olduğunu ve onlara imanın bir parçası olarak inandırılması gerektiğini söylemenin yeterli olacağını ifade eder.

7.Tabiat Olgusu ve Kur'an'da ki Yasaları:

Kur'an'da olgu ve tabii yasalar, Allah'ın azameti, kudreti ve yaratmasındaki mucizelere inananların dikkatini çekmek için anlatılmaktadır. Peygamberin misyonunun ana gayesi sadece Allah'ın varlığını göstermek değil aynı zamanda tevhit kavramını (birlik, Allah'ın eşsizliği) ortaklıktan, oğulluktan veya arkadaş edinmek gibi birtakım şirklerden arındırmaktır. Allah'ın birliğini (vahdaniyet) dile getirmek demek, Allah'ın tek, aşkın her şeyi bilen ve her şeye gücü yeten ve alemde bulunan her varlığın Allah'ın iradesine (rububiyet) teslim olması anlamına gelmektedir.

Kur'an'ın amacı, alemin yaratılması ve içsel yasaları hakkında herhangi bilimsel bir teori ortaya koymak değildir. Burası Kur'an okuyucusu ve müfessirler için çok önemlidir; çünkü yorumcu ve okuyucu ne Kur'an'dan bilimsel bir teori çıkarmaya çalışmalı ne de Kur'an'a bilimsel bir teoriyi zorla yüklemeye çalışmalıdır. Kur'an'a bilimsel bir teori yüklenmesi Kur'an'ı sıradanlaştırır ve kutsal yapısını parçalar. Kur'an, kutsal bir hidayet kaynağıdır (kitap); bu yüzden tartışma konusu veya bilimsel inceleme konusu yapılmamalıdır. Bu tutum, Kur'an'ın temel gayesiyle çelişmektedir.²⁸

8.Kur'an'da Ahîret:

Cennette mutluluğun, cehennemde ise sürekli bir azabın betimlenmesiyle birlikte Hüküm gününün canlı bir tasvirinin sunulması, müminlerin kalplerinde huzur ve mutluluğun, günahkarların kalplerinde korku ve endişenin ortaya çıkması anlamına gelmektedir. Bu canlı tasvirler, muhatapları mesajla birlikte harekete geçirmeye ve etkilemeye matuf olarak, Arap dilinin retoriksel araçları kullanılarak Arap ortamında tasvir edilmiştir. Aynı zamanda bu canlı tasvirlerin amacı muhatapları Allah katında fiillerinden sorumlu tutmaya yöneliktir. Şüphe yok ki ahirete ve hüküm gününe inan-

28 Derveze müslümanlara belli bir bilimsel teoriye bağlı kalarak serbestlik veren yukarıdaki kuralın Kur'an'dan alındığını veya Kur'an'la teyit edildiğini düşünerek müslümanların bilim ve teknolojiyi geliştirmek ve deneyler yapmak konusunda serbest olduklarını düşünür. Tek yapılması gereken Kur'an ilke ve amaçları çerçevesinde tanımlanan sınırlar dahilinde kalarak bunun yerine getirilmesidir. Derveze *el-Kur'an'u'l-Mecid* s. 192 aynı zamanda bkz. Fazlur Rahman *Major Themes* ss. 65-79 (Kur'an'da tabiatın daha detaylı ele alınması hakkında). İslam'da Bilim için bkz. S. H. Nasr *Islamic Science :an Illustrated Study*, Westerham, England 1976

mak dinin (faith) temellerinden birisidir. Bu inancın arkasında yatan hikmet Allah'ın alemi eğlence olsun diye yaratmadığı ve insanların o gün kendi amellerine göre yargılanacağını bildirmek içindir. Bu argüman insanları uyarmak ve Kur'an mesajını kabul etmelerine teşvik bağlamında en güçlü araçlardan birisidir. Kur'an-ı Kerimin tembih etmek uyarmak, bilinçleri harekete geçirmek için bu argümanları araç olarak kullanmasından dolayı, bu konuda gereksiz tartışmalardan sakınılmalıdır. Derveze Peygamberin misyonunu teyit eden en güçlü araçlardan birisi olan bu kategorinin Kur'an'da geniş bir bağlamda kullanıldığını ifade eder.²⁹

9. Kur'an'da Allah'ın Varlığı ve (Sıfatları):

Kur'an'da anlatılan Allah'ın bütün fiziki (zati) sıfatları, yaklaşık olarak kudret ve ilim anlamlarında kullanılmıştır. Bu yüzden lafzi (literal) anlamda değerlendirilmemesi gerekir. İnsana ait sıfatların Tanrı'ya atfedilmesi mecaz olarak kullanılmasından dolayıdır. Bundan da öte, insan dili vahyedilmiş Kur'an'da ki bu yüce manevi hakikatleri açıklamaya nasıl güç yetirebilir. "On'a benzer hiçbir şey yoktur",³⁰ "Hiçbir göz Onu idrak edemez",³¹ "Onun ilminden ancak kendisinin dilediği kadarından başka bir şey kavrayamazlar",³² diğer yandan Allah'ın varlığı hakkında bilgi veren belli ayetler göz önünde bulundurulmalıdır. Bu nokta okuyucu için çok önemlidir. Allah'ın varlığı ve sıfatları³³ konusunda birtakım felsefi tartışmaların içine girmektense, bu ifadelerin Kur'an'da kullanıldıkları şeklinde bırakılması ve bu kullanımların arkasındaki Kur'anî amaçların göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

10. Kur'an Ayetlerinin Bağlam ve Sentaksı (sequence):

Kur'an ayetleri ve bölümlerinin çoğu, özellikle uzun bölümleri ardıcılık, konu, üslup ve kronolojik olarak birbirleriyle ilişkilidir. Bu yüzden ayetlerin sahih anlamı, zamansal ve konumsal durumları, hukuki hükümlerin genel ve spesifik sınırları, ayetlerin bağlamları göz önünde bulundurulmadan anlaşılabilir. Ayetin bir bölümünü veya tamamını bağlamından bağimsiz ele almak sadece anlamın bozulmasına yol açmaz; aynı zamanda Kur'an'ın amaçlarının çarpıtılmasına yol açar. Derveze daha sonra bazı mezhebi grupların ve din alimlerinin anlamı açık olan ayetleri bağlamı dı-

29 Eskatoloji (ahiret) bölümüne bkz. Fazlur Rahman, *Major Themes*, ss. 106-20

30 Rum, 42/11

31 Aynı eser, 6/103

32 Aynı eser, 2/255

33 Kelamcı ve Felsefeciler arasındaki bu tartışma hakkında bkz. *Encyclopaedia of İslam* yeni baskı, Allah mad.; H.A Wolfson, *the Philosophy of Kalam*, Cambridge Mass. 1976, ss. 112-234

şında ele aldıklarını ve bu yüzden Kur'an mesajını çarpıttıklarını ifade eder.³⁴

Esbab-ı Nüzule geleneksel yaklaşımı eleştirirken Derveze genellikle belli bir ayetin vahyedilmesine ilişkin verilen sebebin, ayetin bağlamıyla ilişkili olmadığını ifade eder. Konuyla ilgili pek çok örnek verdikten sonra, okuyucuyu 'itibari değer'(face value) olarak aktarılan bu şeyleri kabul etmemeleri konusunda uyarır. Ayrıca şayet bunlar doğruysa vahiy öncesinde meydana gelen belli bir olayın Kur'an'da sadece tek bir açıklaması olurdu. Bununla birlikte bu, belli bir olay ayetin sebebi nüzulu anlamına da gelmeyebilir.³⁵

Derveze, Kur'an ayetlerin birbirleriyle ilgisiz oldukları veya Kur'an'da tutarsızlıklar bulunduğu yönündeki iddiaları şiddetli bir şekilde reddeder.³⁶ Uzun zaman aralığında vahyedilmesinden dolayı mesajın yerleşmesi için belli miktarda tekrarin bulunmasının zorunluluğuna işaret eder.³⁷

11. Kur'an'ın Kur'an'la Anlaşılması³⁸

Kur'an'ı anlamamanın en iyi ve en doğru yolu bizatihi Kur'an'ın kendisidir. Çünkü Kur'an'ın bölümleri arasında içsel bir bağlantı vardır. Bu yorum yöntemi mümkün olduğunca Kur'an'ın kelimeleri, uslubu, bakış açıları, emirleri, ilke ve amaçları dikkate alınarak uygulanmalıdır.³⁹ Bu zorlama

34 Örneğin "Sizi de yaptığınız şeyleri de Allah yarattı" (37/96) ayeti bağlamı dışında ele alınmış ve bazı kelimeler tarafından 'insanın kendi fiillerinden kendisinin sorumlu olduğu' şeklindeki muhaliflerinin delillerini çürütmek için kullanılmıştır. Benzer şekilde diğer bir ayet olan "Müşriklerle sonuna kadar savaşın" ayeti bazı müfessir ve kelimeler tarafından bağlamı dışında ele alınarak müşriklerle savaşmama konusundaki önceki hükümleri ortadan kaldıracak şekilde *ayat es-seyf* (kılıç ayeti) olarak değerlendirilmiştir.

35 9/79 ve 41/22 ayetlerinin esbab-ı nüzuluyla ilgili bazı örnekler verir. Dördüncü bölümde ilk dönem müfessirlerin bu konudaki hatalarından örnekler verir ve esbab-ı nüzula değişen rivayetlerin daha sonraki müslüman toplum içerisinde oluşan mezhep kavgalarının büyük ölçüde rengini yansıttığını bu yüzden fazla itimat edilmemesinin gerekliliğine işaret eder. Derveze *el-Kur'an'ı'l-Mecit*, ss. 217-24

36 Bazı batılı alimler Kur'an kompozisyonunun tutarsız olduğunu ifade ederek birtakım yorumda bulunmuşlardır. Göz önünde bulundurulması gerekir ki Fahreddin er-Razi (ö.606/1209) Kur'an surelerinin bütünlüğü ve bunun tefsirde önemine dikkat çeken ilk yorumculardan birisidir. Aynı zamanda Şeyh Mahmut Şeltut (ö.1963) bu bütünlüğü tefsirinde üstü kapalı hissettirmiştir. Suret el-Suara'nın yapısal analizi için bkz. İrfan Şahid *A contribution to Koranic Interpretation exegesis*, in *Arabic and Islamic Studies in Honor of H.A.R Gibb* edit., George Makdisi, Leiden 1965, özellikle s. 575; 'Another contribution to Koranic exegesis', *Journal of Arabic Literature*, c. XIV (1983), ss. 1-21

37 Aynı şekilde Hindistanda hilafet hareketine önderlik yapan Muhammed Ali İngilizler tarafından hapsedilmesi esnasında Kur'anı çok zor şartlar altında keşfetmiştir. Muhammed Ali, *My Life*, aktaran Kenneth ve Marston Speight, *İslam from within*, ss. 14-17

38 Referans olarak gösterilen "Kur'an kendi kendisini açıklar" deyişi pek çok klasik müfessir tarafından kabul edilmesine rağmen asla onlar tarafından pratik olarak uygulanmamıştır. 39 nolu dipnota bkz.

39 Bu bağlamda *et-Tefsiru'l-Beyani li'l-Kur'ani'l-Kerim*, 3. baskı. Kahire 1968, c. I. ss. 10-11 Aişe Abdurrahman (aynı zamanda Binti's-Şati ismiyle maruf) hatırlanmalıdır. Kocası Emin el-Huli'den devraldığı yöntemi dört aşamadan oluşmaktadır. Kur'an'da çalışılan herhangi bir konu objektif ele alınabilmesi için Kur'andan bütün referanslar toplanmalı, Kur'an'da belli bir konunun anlaşılması için bu bağlamda ayetin sebep-i nüzuluna göre kronolojik sı-

anlam ve spekülasyondan okuyucuyu koruyacak önemli bir yöntemdir. Aynı zamanda okuyucuya tefsirleri okurken doğru ve yanlış yorumlar arasındaki farkı anlamasını sağlayacaktır. Derveze benzer hukuki hükümlere ilişkin anlam ve delaletin şüpheli olduğu durumlarda, bunun göz önünde bulundurulması gerektiğine işaret eder.⁴⁰

Derveze, Kur'an'ın anlaşılması ve yorumlanması için değinmiş olduğu bu genel çerçevenin kendisi tarafından yeni keşfedilmiş bir şey olmadığını, aksine bunların ilk müfessirlerin çalışmalarından derlenmiş olduğunu ifade eder.⁴¹ Derveze maalesef içerisinde bütün kuralların açıklandığı tek bir tefsirin bile olmadığını ilave eder. Çoğu tefsir çalışmaları, filolojik, fıkhi, kelami ve kıssa tefsirleri olarak bilinmektedir.

Kitabın seksen sayfadan oluşan bölümü, ilk müfessirlerin çalışmaları ve yorumları hakkında Derveze'nin açıklamalarına değinmektedir. Derveze her tefsiri ayrı ayrı değerlendirmek yerine, bu tefsirleri konusal bakımdan eleştiriye tabi tutmuştur. Peygamber kıssaları, tabiat olgusu, melekler ve cinler gibi dikkat çektiği konulardan bazılarını daha önce değinilmişti. Derveze'nin bu tefsirlere karşı temel eleştirisi yukarıdaki konu-

---

raya konulması, kelimelerin anlamlarının anlaşılması için daha sonra önce kelimelerin orijinal dilbilimsel anlamlarının araştırılmasından sonra kelimelerin Kur'an'daki kullanılan bütün anlamlarının toplanması gerekir. Toplandıktan sonra ayetlerin spesifik bağlamları ve bir bütün olarak Kur'an'daki genel bağlamları anlaşılmalıdır. İfadenin daha detaylı anlaşılması için Kur'an'daki bağlamı öncelikli olarak ele alınmalı daha sonra çeşitli tefsirler gözden geçirilmeli ve sadece yorumları kabul edilebilecek görüşler kabul edilmelidir. bkz. Issa Boullata, 'Modern Quran Exegesis : a study of Binti'ş-Şati's Method', *Muslim Word*, c. LXIV (1974), ss. 103-13

- 40 Derveze zina cezasıyla ilgili bir örnek aktarır ve 4/15-16 ayetinin açık bir cezadan bahsetmezken 24/2 ayeti cezanın yüz değnek olduğunu bildirir. Bu Kur'an yasasının gelişiminden sonra vahyedildiği anlamına gelmektedir. Bu konuda ilgili ayetleri birlikte incelendiğinde 4.25 nolu ayet evli mümin bir cariye zina suçunu tavsif ettiği ve onun cezasının hür inanan kadının cezasının yarısı olduğunu ifade edilir. Bu da gösterir ki 24.2 ayetinin vahyedilmesinden sonra bu ayetin vahyedildiğini doğrular.
- 41 Derveze aşağıdaki yazarların tefsirlerine kısmen veya tamamen başvurduğunu ifade eder. İbn Abbas'a atfedilen tefsir (ö. 68-688) Rivaye Ebu Salih (F. Sezgin, *Geschichte Des Arabischen Schrifttums*, Leiden 1967, c. I. s. 27) Muhammed b. İsmail el-Buhari (ö. 256-870) sahihinin tefsir bölümü, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi (ö. 310/923), *Camiu'l-Beyan an Tevili Ayi'l-Kur'an* bu tefsir aynı zamanda Tefsiru't-Taberi olarak meşhurdur. Ebu Cafer Muhammed b. Hasan et-Tusi (ö. 460/1067) Tefsiru't-Tıbyan ; el-Huseyin b. Mesud el-Bagavi (ö. 516/1122) *Mealimu't-Tenzil*; Ebu'l-Kasım Carullah Mahmud b. Ömer ez-Zemahşeri (ö. 538/1144) *el-Keşşaf an Hakaiki'l Gavamidi't-Tenzil ve Uyunu'l-Agavil fi Vücuhi't-Tevil*; Ebu Ali el-Fadl b. el-Hasan et-Tabersi (ö. 548/1153) *Macma'al-Beyan fi Tefsiri'l-Kur'an*; Fahreddin er-Razi (ö. 606/1209) *Mefatihul-Gayb* aynı zamanda *Tefsiru'l-Kebir* olarak meşhurdur.; Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Kurtubi (ö. 671/1273) *el-Cami li Ahkami'l-Kur'an*; Abdullah b. Ömer el-Beydavi (ö. 685/1286) *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Tevil* bu tefsir aynı zamanda Tefsir el-Beyzavi olarak meşhurdur.; Abdullah b. Ahmed en-Nesefi (ö. 710/1310) *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Tevil*; Ali b. Muhammed el-Hazin (ö. 742/1341) *Tefsiru'l Kur'ani'l-Celil*; Ebu Hayyan el-Endulisi (ö. 745/1344) *el-Kitabu'l-Kebir*; Ebu'l Fida İsmail b. Kesir (ö. 774/1373) *Tefsiru'l-Kurani'l-Azim*; Ebu's- Suud (ö. 982/1574) *İrşadu'l-Akli's-Selim*; Mahmud b. Abdullah el-Alusi (ö. 1854) *Ruhu'l-Meani fi Tefsiri'l -Kur'an*; eş-Şeyh et-Tantavi, *el-Cevahir fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Kerim*; Muhammed Reşid Rıza (ö. 1935) *Tefsiru'l-Menar*; Muhammed Mustafa el-Meragi (ö. 1945) Hadis Ramazan: *Tefsir Cami li Hams Suver Mine'l-Kur'an*; Muhammed Ferid Vecdi (ö. 1954) *Safvetu'l İrfan fi Tefsiri'l-Kur'an*.

ların uzun bir şekilde boş yere ele alındığını ve onların anlatımları mübalağa ve spekülasyonla dolu olduğunu ve hatta onların masal ve efsane biçimindeki anlatımlarını eleştirir. Çoğu mezhep ve skolastik alimler tefsirlerini kendi doktrinlerini destekleyecek uygun araçlar haline getirmişlerdir. Diğerleri ise Kur'an'da yer alan sembol ve gizleri çözmek için çok çabalamışlardır. Sonuç olarak onlar, Kur'an mesaj ve amaçlarından uzaklaşmışlardır. Dikkat edilmesi gerekir ki hemen hemen hiçbir müfessir, Derveze'nin derin tahlil ve eleştirisinden kendisini kurtaramaz.⁴²

Derveze, bilimsel teorilerini desteklemek ve bilimsel teoriler çıkarmak için Kur'an'ın bazı ayetlerini kullanan bazı çağdaş müfessirlere karşı yoğun eleştiriler yöneltmiştir. Bu insanların Kur'an'ın kutsal yapısını sıradanlaştırarak İslam'a zarar verdiklerini ifade eder. Derveze görüşünü teyit etmek için Gazâlî'den aşağıdaki iktibası aktarır:

"Filozofların inandıkları bazı şeyler vardır; bunlar onların teolojik doktrinleriyle zıtlık oluşturmaz. Bu yüzden bu konuda onlarla tartışmak, peygamberlerin ve resullerin tasdik edilmesi için zorunlu olan hususlar değildir. Şu sözleri gibi: ay tutulması, yeryüzünün güneş ile ay arasına girmesiyle ayın ışığının yok olmasından ibarettir. Çünkü o ışığını güneşten alır. Yeryüzü küre biçimindedir. Ay dünyanın gölgesine düşünce güneşin ışığı ondan kesilir. Ve şu sözleri gibi: güneş tutulmasının anlamı; ayın kütlesinin bakanla güneş arasına girmesinden ibarettir. Bu, her ikisinin bir dakika içerisinde aynı noktada birleşmelerinden dolayıdır .biz bu teorilerin iptaline girişmeyeceğiz, çünkü maksadımızla ilgisi yoktur. Bu konuları çürütmek için tartışmaya girmenin dini vecibe olduğunu zanneden kimse, dine karşı suç işlemiş ve dinin durumunu zayıflatmış olur. Kaldı ki bu hususlar matematik ve geometrik delillere dayanmaktadır ve bu konuda şüphe yoktur. Bu konulardan haberi olan ve delillerini araştıranlar ay ve güneş tutulmasının vakitlerini, miktarlarını ve tutulmanın sona erip aydınlanıncaya değin ne kadar kalacağını haber veren kimseye : "bu şeriata (religion) aykırıdır" denirse , o kimse bu konuda şüpheye düşmez, aksine şeriat konusunda şüpheye düşer. Şeriata (şeriat) yolunun dışında yardım etmek isteyen kimsenin zararı; dine din yoluyla darbe vurmak isteyen kişinin zararından daha çoktur. Nitekim, "akıllı düşman cahil dosttan daha hayırlıdır" denilmiştir. "⁴³

42 Mesela Fahrudin Razi, anlamıyla ister yakından, isterse uzaktan ilişkili olsun çeşitli konuları alt ve üst kategoriler şeklinde sınıflandırmasından dolayı eleştirilmiştir. *Tefsir el-Menar* da benzer şekilde. -özellikle Hristiyan ve Müslümanlar arasındaki tartışmalardan dolayı gereksiz konuları ele almasından dolayı eleştirilmiştir.

43 el-Gazâlî, *Tahafutu'l Felasife* 6. bsk. Kahire 1980, s. 80, çev.: S.S. A. Kemâlî, *Tahafutu'l Felasife* (Filozofların Tutarsızlığı), Lahor 1963 s. 6, Şeyh Tantavi Cevheri'nin tefsiri bu konuda sert eleştiriler almıştır. Emin el Huli, Abbas Mahmut el Akkâd, Şeyh Mahmut Şeltut tefsirde bu akıma karşıdır. Bkz. İffet M el-Şarkavî, *İtticahatu't-Tefsir fi Mısır fi'l-Asri'l Hadis*, Kahire 1972 ss. 366-91

Son zamanlarda Kur'an düşüncesini modern bilimsel teorilere uydurma çabaları mevcuttur. Mustafa Mahmud'un *el-Kur'an Muhavele li-Fehm Asri li'l-Kur'an*, Kahire 1970, kayda değer ki onun fikirleri Aişe Abdurrahman'ın *el-Kur'an'u't-Tefsiri'l- Asri*, Kahire 1970, ve Atif Ahmed er-Rahman'ın *el-Kur'an ve't-Tefsiru'l-Asri* Beyrut 1972 eserleriyle tenkite uğramıştır. Aynı zamanda bkz. Maurice Bucaille, *la Bible, le Coran et la Science*, 14. baskı. Paris 1989; bu eser İngilizce, Arapça, Farsça, Urduca, Türkçe ve Endonezceye çevrilmiştir; Muhammed Talbi ve Maurice Bucaille, *Reflexion Sur le Coran*, Paris 1989. Bu akımın gö-

Derveze, Hasan el-Basri (ö.110/728), Katade b.Diame (ö.117/735), Mücahid b.Cabr (ö.104/722), İbn Abbas (ö.68/688) gibi sahabe ve tabiuna atfedilen, çeşitli klasik tefsirlerde rivayet edilen çok sayıda hadisin, ilk on yıllarda İslam toplumunun içerisinde gelişen birtakım dini-siyasi karışıklıkları yansıttığını ifade eder. Pek çok müfessir, Kur'an'ın Levhi Mahfuz'dan ilk önce dünya semasına oradan da Peygambere parça parça vahyedildiğini ifade eden zayıf hadislerle itimat etmelerinden dolayı, Kur'an sîre ve Peygamber ortamının birbirleriyle karşılıklı ilişkisini gözden kaçırmışlardır. Kur'an'ın mahluk mu yoksa gayrı mahluk mu dogmasına gelince skolastik kelamcılar tarafından Allah'ın sıfatları bağlamında ele alınıp tartışılmıştır. Dolayısıyla böyle tartışmalara dalmak faydasız ve abesdir. Bu yüzden, Kur'an'ın Allah'ın kelamı olduğuna ve ondan geldiğine inanmak yeterlidir. "Kur'an Allah kelamı ve ondandır" Allah'ın varlığı ve sıfatlarına gelince sadece bu konuda "onun gibi başka bir şey yoktur" diyebiliriz. Zorunlu varlık, vahy, Peygamberlik, varlığın sıraları ve gayb alemine ilişkin bütün tartışmalar insan zihni tarafından algılanamaz.⁴⁴ Son olarak Derveze tefsirinin girişini aşağıdaki ifadelerle bitirir:

"Biz, müslüman gençler arasında çağdaş bir tefsir aracılığıyla Kur'an'ın ve vahyin anlaşılması doğrultusunda büyük bir arzunun olduğunu hissediyoruz. Bu çağdaş tefsir zamanın ruhunu yakalayan, aynı zamanda basit bir tarzla yazılmış, anlaması kolay, konularından ayrılmaksızın ve teknik bilimlerle süslenmeden yazılması gerekir. Özellikle onun amacı yıllar boyunca hakim olan aldırmaçlık ve cehaletin müslümanların üzerlerinden atmalarına yönelikti. Bu yıllar boyunca müslümanlar durgunlaşmışlar ve kendilerini taklid ve tekrarın içerisinde hapsedmişlerdir. Onlar aynı zamanda İslam'ın gayelerini, olgularını (vicissitudes), ebedi mucisesini ve yüce Kur'an'ın buyruklarını anlamaktan da geri kalmışlardır."⁴⁵

Şam'da tutuklanmasına kadar Derveze çok aktif siyasi bir oluşum içerisinde yer aldı. Onun çağdaş tefsir yazmadaki temel gayesi-üç cilt halinde konulu Kur'an çalışmasına ait eserini ve yeni kitaplar neşretmesinden sonra-inananların hayatlarında İslamı yeniden ihya etmektir. Metodolojisinin daha iyi anlaşılması için -yukarıda açıklandığı gibi- hayatının kısa bir özetini vermekte fayda vardır. Derveze kariyerine milli kimlik ve siyasi güç için Arap *Fertile Crescent* te mücadele ve araştırma yaptığı sıralarda başladı. Bu kuruluş biçimlenmeye başlayan Arapçılık ve Arap milliyetçiliği ideolojisi adına faaliyet gösteriyordu. Sempatizanlıktan Arap milliyetçiliğinin aktif bir destekleyici oldu ve radikal gruplara katılarak o sıralarda militan ideolojiyi destekledi. Derveze'nin bağlılığına dönemindeki karşıt ideolojiler bağlamından bakıldığında -yani Osmanlılık, Arapçılık, İslam, Arap birliği, Arap milliyetçiliği, ve Filistin milliyetçiliği-Derveze'nin zamanındaki Arap Müslümanların söylediği gibi Derveze bir Osmanlıydı. Osmanlılara bağlılığı İslami kimlik duygusu ve imparatorluk içerisindeki müslümanlarla arka-

rüşleri Güney Kaliforniya İslam derneği tarafından yayınlanan bültenlerde yaygın bir şekilde işlenmiştir.

44 Derveze, *el-Kur'an-ı-Mecid*, s. 297

45 Aynı eser, s. 305

daşlığına bağlıydı. O, daha çok Müslüman Osmanlı ümmetine ait olduğunu hissediyordu. Bir Arapçı olarak 1908 devriminin hararetli savunucusu oldu ve yeni rejimden Araplara yasal haklarını vermelerini bekledi. Osmanlılara bağlılığı yavaş yavaş, Türkleştirme baskıları ve Genç Türk (Jön Türk) rejiminin siyasi baskıları altında aşınmaya başladı. Ve bunu sonunda daha fazla Arap birliği ve Arap milliyetçiliğine ilgi duymaya başladı. Birinci dünya savaşının patlak vermesine kadar Arap milliyetçisi Osmanlı imparatorluğundan ayrılmayı kabul etmedi, hatta bundan da öte, imparatorluk çatısı altında otonomi ve reform talebinde bulundu. 1916 Arap devrimi bağımsız Arap devleti fırsatını sağladı ve Filistinlileri siyonist tehlikesinden korudu. Bundan dolayı Derveze Osmanlı devlet memurluğunu bırakarak Şam'a gitti ve Emir Faysal'ın geçici hükümetinde hizmet verdi.

İdeolojik olarak Derveze tek büyük Suriye Arap Devleti kavramını uygun bularak Arap milliyetçisi olmuştur. Bununla birlikte onun Şam tecrübesi Arap milliyetçiliğinin evrenselliğinin savunucularının düşündüğü kadar somut bir gerçekliğinin olmadığını ve yerel politikaların zorlayıcı taleplerinin varlığını da kanıtlamıştır. Daha da ötesi politik ve koloni güçlerin siyaseti ve askeri dirençleri bu bağlamda mücadele edilmesi gereken ezici bir güç haline almıştı.⁴⁶ Derveze, Emir Faysalın Fransızlar tarafından görevden alınmasından sonra Nablus'a geri döndü ve İngilizlerin manda dönemi boyunca (1922-1948) genel Arap milliyetçiliği hareketinden ayrılan Filistin Milli Mücadele hareketinde aktif görevlerde bulundu.

Derveze'ye göre Arap milliyetçiliğinin ana unsurlarını Arap dili, Arap vatani, müşterek Arap tarihi ve müşterek Arap menfaatleri oluşturur.⁴⁷ Derveze zamanındaki diğer pek çok Arap milliyetçisi gibi İslamı, Arap milliyetçiliğine zıt olarak düşünmez, O aksine her ikisinin birbirini tamamlayan ve ayrılmaz olduğunu vurgular. İslam tarihinde Arap dili ve Arapların önemli bir yerinin olduğunu ifade eder. Peygamber bir Araptı, Kur'an Arapça olarak vahyedildi ve Peygamber ilk olarak Araplara mesajı ulaştırdı. "böylece sizi orta bir ümmet yaptık ki insanlara şahit olasınız..."⁴⁸ siz insanlar için çıkarılan en hayırlı ümmet oldunuz iyiliği emreder kötülükten men edersiniz..."⁴⁹ Kur'an ifadeleri öncelikli olarak Arap müslümanlara yönelikti.⁵⁰ İslam'ın yükselmesi ve yayılmasıyla birlikte arap dili İslam'ın ruhu, kültürel, edebi ve sosyal normları haline gelmiştir.⁵¹ Arap milliyetçiliği Arap birliğini onların milli kimlik ve kültürlerini aç gözlü mütecavizlere karşı korumayı ve özgürlük içinde şerefleriyle yaşayabilmeleri için yabancı esa-

46 Faysal'ın yönetiminde Pan-Suriye rüyasının deneyimi ve çöküşü için bkz. M. Muslih *The Origion of Palestinian Nationalism*, Newyork 1988. ss. 115-54

47 Derveze, *Neş'etu'l-Hareketi'l-Arabiyyeti'l-Hadise*, 2. bsk., Sidon 1971, ss. 20,38-39. Arapçılığın uzun bir tarihini ana hatlarıyla ortaya koyar ve Arap milliyetçiliğinin batıdan ödünç alınan yeni bir kavram olmadığını ileri sürer. Hatta Arap milliyetçiliğinin temellerinin çağdaş milliyetçiliği oluşturan unsurlardan daha kuvvetli olduğunu iddia eder.

48 2.Bakara/143

49 Aynı eser, 3/110

50 Derveze, *Neş'et el-Haraka*, s. 42

51 Aynı eser,s. 46.

retinden kurtarmayı öngörür. Yukarıda sayılan amaçlar İslam çağrısı için temel amaçlardır. Bundan da öte Araplar İslam'ın ilk ana çekirdeğini oluşturmuşlar ve sancakları altında İslam'ın şanı yayılmıştır.⁵²

Derze tarafından açıklanan ve tefsirinde izlenen ilkeler-kendisi tarafından da açıklandığı gibi-çeşitli klasik ve çağdaş tefsirlerde bulunmasına rağmen hiçbir müfessir tarafından sistematik olarak ele alınmamıştır. Önceki müfessirlerin çoğu genellikle Kur'an'ı ayet ayet ele almaları ve ayetleri Kur'an'da ki bağlamı dışında kullanmaları yüzünden parçacılık tehlikesine düşmüşlerdir. Derze bizzat Kur'anla diyalog kurulmasını ve Peygamber döneminde Mekkeliler tarafından anlaşıldığı şekliyle anlaşılması gerektiğini vurgular. Derze Osman Mushafından ayrı olarak vahyin iniş sırasını takip ederek Kur'an mesajının tarihsel olarak anlaşılması konusunda yeni bir yöntem ortaya koymuştur. Fazlur Rahman'ın ifadesiyle (ö.1988) Kur'an'ın anlaşılması ve yorumlanması için iki aşama mevcuttur. İlk adım tarihsel ortamda yoğunlaşmak; ikinci aşama ise bu spesifik olayı genel ahlaki sosyal amaçlar için soyutlamak veya genelleştirmektir.⁵³ Aynı zamanda Derze Kur'an'ın tamamen eşsiz ifade ve stilistik yapısına göre anlaşılması ve üzerinde çalışılması gerektiğini iddia eder. O klasik tefsirlerde belli bir ayet için verilen sebep veya gaye olarak verilen esbab-ı nüzulu reddeder. Bundan dolayı olayın öznelliğini değil de; anlamın evrenselliğini vurgular. Çalışmalarında Kur'an'ın anlaşılması için bütün yabancı unsurları dışarıda bırakır. Bu yüzden Kitab-ı Mukaddes kıssaları ve geçmiş milletlerin tartışmalarıyla, anlatılarıyla meşgul olmayı kabul etmez. Bu anlatıların sadece hikaye anlatmak veya tarih için olmadığını ancak ahlaki bir içeriğe sahip olduğunu iddia eder. Aynı şekilde Allahın varlığı ve sıfatları, meleklerin, cinlerin ve ahiretin tabiatı, hakkında spekülasyon felsefi tartışmalara dalmayı reddeder. Kıssaların amacının sadece kıssa veya tarih anlatmak olmadığını, ancak ahlaki bir işleve sahip olduğunu iddia eder. Benzer şekilde Allah'ın varlığı ve sıfatları, meleklerin, cinlerin, ahiretin tabiatı hakkında birtakım spekülasyon tartışmalarıyla uğraşmayı da reddeder.

Kur'an'ın yorumlanması Sir Seyyid Ahmed Han'dan (ö.1898) Muhammed Abduh'a (ö.1905)⁵⁴ kadar Müslüman modernist reformcuların ilgi odaklarından birisi olmuştur. *İslam ve Çağdaşlık* kitabında Fazlur Rahman, haklı olarak Kur'an hermenötiğinde metodoloji sorununun

52 Aynı eser, s. 50. Bu dönemde Arap milliyetçiliği tamamen seküler değildi ve Arap milliyetçiliğinin dini temelleri kuvvetliydi. Reşit Rıza Arap milliyetçiliğini dinsel terimlerle doğrular: İslam uyanışı için Arap uyanışı zorunludur. Albert Hourani, *Arabic Thought in the Liberal Age, 1708-1939* Oxford 1962, ss. 260-323; *The Emergence of the Modern Middle East*, Berkeley 1981, ss. 179-92. Cemaleddin Efgani ve Muhammed Abduh gibi bazı siyaset bilimci ve İslam düşünürlerinin milliyetçi davaya katkıları ve onların İslamcı hareketi Arap milliyetçiliğinin ilk teşekkülünde önemli bir rol oynamıştır.

53 F. Rahman, *İslam and Modernity: Transformation of an Intellectual Tradition*, Şikago 1982, s. 6

54 F. Rahman, *İslam*, ss. 212-34; Reşit Rıza'nın Tefsir el-Menar Muhammed Abduh tarafından başlatıldı; Davut Rehber, "Sir Seyyid Ahmed Han's Principles of Exegesis" *Muslim World*, c. XLVI (1956), s. 104-12; s. 324-35; C. W. Troll, *Sayyid Ahmad Khan: A Reinterpretation of Muslim Theology*, New Delhi 1978, s. 144ff

müslümanlar tarafından tam olarak ortaya konulmadığını ifade eder. Fazlur Rahman daha ileriye giderek, Kur'an'ın anlaşılması için uygun bir yöntemin bulunmayışının bir sonucu olarak hukuk ve diğer ilkelerin ortaya konması için kullanılan araçların eksik ve kusurlu olduğu iddiasında bulunur. Bu ise Kur'an'ın anlaşılması ve altında yatan derin bütünlüğün anlaşılmasında genel bir başarısızlığa yol açmıştır.⁵⁵ Muhtevalı yazılarında Muhammed Arkon da tamamen yeni bir yaklaşım önermektedir.⁵⁶ .Derveze'nin ilımlı eğitim arka planını göz önünde bulunduran çağdaş tefsir yöntemi ve ilk kırklı yıllarda yazdıkları bu yüzden Kur'an'ın yorumlanması ve mesajının anlaşılması için karşılaştırmalı hermenötik yöntemin geliştirilmesine doğru önemli bir katkıdır. Derveze, Kur'an'ın yorumlanmasının İslam'ın teolojik, sosyal ve siyasi düşüncesinin gelişmesi için gerekli olduğunu vurgularken; İslam düşüncesi ve İslam'ın geleneksel normlarının yeniden yorumlanmasında ise Kur'an'ın müslümanlar için tek kaynak olduğunu söylüyordu.⁵⁷

Özet

Çevirisini sunduğumuz makale Muhammed İzzet Derveze'nin tefsir yöntemini ele almaktadır. Yazar Derveze'nin yorum yöntemini Kur'an ve Siret, Kur'an ve Peygamberin Bulunduğu Ortam, Kur'an Dili, Kur'an'ın İlke ve Amaçları, Kur'an Kıssaları, Kur'an'da Ahiret, Kur'an'da Allah'ın Varlığı ve Sıfatları, Kur'an Ayetlerinin Bağlamı ve Sentaksı, Kur'an'ın Kur'anla Anlaşılması gibi başlıklar altında ele alarak, Derveze'nin Kur'an'a bakışını ve nasıl bir tefsir yapılması gerektiğine dair görüşlerini özetlemektedir. Yazar, Kur'an'ın anlaşılması ve karşılaştırmalı hermenötik yöntemin geliştirilmesinde, Derveze'nin çağdaş tefsir yönteminin önemli bir katkı sağlayacağını vurgular.

55 F.Rahman, *İslam and Modernity*, ss. 2-4, 5-11

56 Bkz. Özellikle onun *Lectures du Coran*, Paris 1982; *L'İslam, Morale et Politique*, Paris 1986; yaklaşımının analizi için bkz. 1. Boullata, *Trends*, ss. 79-85.

57 Derveze, *Düsturu'l-Kur'ani*, 2. baskının giriş bölümü.